

YENİ SOSYAL HAREKETLER BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE EŞCİNSEL HAREKET

ÖZET

Cihan Ertan *

Dünya'da ortaya çıkan sosyal hareketlerin çözümlenmesinde, eski paradigma ve yeni paradigma olmak üzere iki farklı teorik yaklaşım söz konusudur. Eski paradigma içerisinde sosyal hareketler, işçi sınıfı tabanlı ve ekonomik olanın yeniden dağıtımıyla ilgili olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sosyal hareketlere yönelik bu yaklaşım, öğrenci hareketi, kadın hareketi, eşcinsel hareket, çevreci hareket, savaş karşıtı hareket vb. hareketlerin karakterlerini çözümlenmede yetersiz kalmış ve sosyal hareketler çalışmaları içerisinde yeni bir teorik yaklaşım ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yeni paradigma, söz konusu bu 'yeni' sosyal hareketleri çözümlenmeye girişmiş ve onları, 'eski'lerinden ayıran özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu makalede amaç, bir yeni sosyal hareket olarak, Türkiye'de eşcinsel hareketi incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hareketler, yeni paradigma, eski paradigma, eşcinsel hareket.

ABSTRACT

There are two different approaches concerning the analysis of social movements that emerge around the world: the old paradigm and the new paradigm. Within the old paradigm social movements are perceived as based on the working class and related to the redistribution of economic sources.. This approach towards social movements, in this context, has been insufficient to analyze the characteristics of students movements, environmental movement, women's movements, gay and lesbian movements, anti-war movements etc. and the need for a new theoretical approach has emerged within the social movements studies. The new paradigm seeks to analyze these 'new' social movements and illuminate how the new social movements differ from the old social movements. The aim of this article is to analyze the gay and lesbian movements in Turkey as a new social movement.

Key Words: Social movements, new paradigm, old paradigm, gay and lesbian movement.

* Araştırma Görevlisi/ Sosyoloji Bölümü /Akdeniz Üniversitesi
İletişim: cihanertan@akdeniz.edu.tr

TOPLUMSAL (SOSYAL) HAREKETLER

Sosyoloji içerisinde toplumsal hareketleri tanımlamaya ve onların karakterlerini çözümlenmeye yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu farklı yaklaşımlar, eski ve yeni paradigma olmak üzere iki ana başlık altında toplanmaktadır. Ancak toplumsal hareketlerin karakterlerini çözümlenmeye yönelik söz konusu bu yaklaşımlara değinmeden önce, toplumsal hareketin genel olarak neye işaret ettiğini açıklamak faydalı olacaktır.

Sosyal hareketler, genel olarak, yeni bir yaşam biçimi kurmaya yönelik kolektif girişimler olarak tanımlanabilir. Bir sosyal hareketin başlangıç noktası ve motivasyon kaynağı, mevcut düzen içerisindeki olumsuz koşullar ve bu koşulları değiştirmeye yönelik istek ve umutlardır. Bir toplumsal hareket başlarda zayıf bir şekilde organize olmaktadır, aynı zamanda hareket içindeki etkileşim de düşük ve düzensizdir. Hareketin gelişmesiyle birlikte, daha organize bir biçim kazanmaktadır (Blumer 1995, s. 60).

Blumer (1995, ss.62) sosyal hareketleri üç ana başlıkta toplamaktadır. Bunlardan ilki genel sosyal hareketlerdir ve işçi hareketi, kadın hareketi, barış hareketi ve gençlik hareketi gibi toplumsal hareketler bu sınıf içerisine girmektedir. Bu tip hareketlerin arka planını, insanların kültürel değerlerindeki değişiklikler ve kaymalar oluşturmaktadır. Örneğin; sağlığa verilen önemin artması, kadınların özgürlüğüne yönelik artan inanç, imtiyazların genişletilmesi vb. Genel sosyal hareketlerdeki uygulamalar ve başarımlar, grupların birlikte hareket ettikleri bir alandan ziyade, bireysel deneyimler alanında gerçekleşmektedir. İkinci olarak özel sosyal hareketler, kısaca, genel sosyal hareketlerin uyandırdığı hoşnutsuzluk, arzu ve umut motivasyonunun kristalleşerek belirli bir amaca odaklanması olarak tanımlanabilir. Belirli bir özel hareketin iyi tanımlanmış bir hedefi vardır ve bu hedefe ulaşmak için güçlü bir şekilde organize olmaktadır. Son olarak etkileyici sosyal hareketler ise, bireylerin kişilikleri üzerinde etkili olabilen eylemler ve davranış bütünleri olarak tanımlanabilir. En büyük özelliği, sosyal düzeni ve onun kurumlarını değiştirmeye yönelik bir amacının bulunmamasıdır. Moda hareketleri, etkileyici toplumsal hareketlere örnek olarak gösterilebilir.

Toplumsal hareketler, klasik sosyoloji içerisinde yapısal gerginliğe, ekonomik krize ve modernleşmeye bir tepki olarak algılanmaktadır. Diğer bir deyişle modernleşme süreci tamamlandığında, toplumsal gerginlikler ve krizler aşıldığında toplumsal hareketler de

ortadan kalkacaktır. Klasik sosyolojik görüşe göre toplumsal hareketlerin aktörleri de toplumla tam olarak bütünleşememiş marjinal bireylerdir. Ancak toplumsal hareketlere yönelik bu klasik teorik yaklaşım, günümüzde ortaya çıkan, içlerinde toplumla tam bir şekilde bütünleşmiş bireylerin bulunduğu, üyelerinin büyük çoğunlukla eğitilmiş olduğu sosyal hareketleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Başka bir ifadeyle, altmışların sonları ve yetmişlerin başlarıyla birlikte büyük bir ivme kazanan kadın hareketini, eşcinsel hareketi, çevre hareketini, öğrenci hareketini vb. açıklamak ve bu hareketlerin karakterlerini ortaya koymak için farklı ve daha kapsamlı bir teorik çerçeveye ihtiyaç duyulmuştur (Çayır 1999, ss.7).

Şimdi, sosyal hareketleri açıklamaya ve anlamaya yönelik başlıca iki teorik yaklaşıma değinelim.

ÇAĞDAŞ SOSYAL HAREKETLERE YÖNELİK TEORİLER

Çağdaş toplumsal hareketleri anlamaya ve tanımlaya yönelik iki temel teori söz konusudur ve bunlar kaynak mobilizasyonu ve yeni toplumsal hareketler teorileri olarak adlandırılmaktadır. Cohen (1999, s. 110), söz konusu iki teorik yaklaşımın, birbirinin temel tezlerini dışlayan bir yapısı olduğunu ancak aynı zamanda, ikisinin de çeşitli yönleriyle çağdaş toplumsal hareketleri anlamaya yönelik büyük katkıları olduğunu ifade etmektedir.

Cohen (1999, ss. 113), 1970'lere kadar hakim olan Chicago okulunun kolektif davranışı açıklamaya yönelik sosyal psikolojik teorisinin, toplumsal hareketleri, gelip geçici, irrasyonel ve toplumsal değişimlere verilen ani psikolojik tepkiler boyutuna indirgemesinden ve bu bağlamda günümüz toplumsal hareketlerini açıklamada yetersiz kalmasından ötürü, kaynak mobilizasyonu ve yeni sosyal hareketler teorilerinin, ihtiyaca yönelik olarak ortaya çıktıklarını ileri sürmektedir.

1. Kaynak mobilizasyonu teorisi

Kaynak mobilizasyonu teorisi, 1970'lerden 1990'lara kadar özellikle Kuzey Amerika'da baskın olan bir teoridir. Söz konusu teori, rasyonelliğe ve hareketin aktörlerinin yüksek derecedeki sosyal entegrasyonlarına göndermede bulunarak, klasik toplumsal hareketler teorilerinin ileri sürdüğü, toplumsal hareketlerin fanatik, psikopatolojik, topluma entegre

olamamış ve yabancılaşmış bireylerin yol açtığı kolektif hareketler olduğu tezini çürütmüştür (Gladwin 1994, s. 59). Bu bağlamda Morris ve Herring'e göre (Gladwin 1994'de belirtildiği gibi, s. 60) kaynak mobilizasyonu teorisi, toplumsal hareketler çalışması içinde önemli bir teorik değişimdir.

Kaynak mobilizasyonu teorisyenleri, toplumsal bir hareket üzerinde, ekonomik çöküşün etkisini, duyguların ve şikayetlerin motive edici olduğu düşüncesini ve psikolojik faktörlerin belirleyiciliğini reddeder. Söz konusu teorisyenlere göre, sosyal bir hareketin temel aktörleri toplumsal bir çöküş ya da krizle motive olmuş bireyler değildir. Kaynak mobilizasyonu teorilerinin irdelediği en önemli nokta, kolektif davranışın harekete geçmesi için klasik yaklaşım tarafından tanımlanan mekanizmaların ötesinde, gelişmiş örgütsel bir yapının ve iletişimin gerekli olduğudur (Cohen 1999, s. 113). Bu bağlamda, rasyonelite ve örgütlenmenin, yaklaşımın temel kavramları olduğu ifade edilebilir (Cohen 1999, s. 115). Gladwin (1994), kaynak mobilizasyonu teorisyenlerinin amacını şu şekilde ifade eder:

“Kaynak mobilizasyonu teorisyenleri..., analizlerinin bileşenlerini, sosyal hareketin kendisinin ve kolektif hareketin rasyonel organizasyonunu, insan ve materyal kaynaklarının mobilizasyonu yoluyla yöneten yapısal değişkenlerin oluşturduğu bir teori önerirler.” (1994, s. 60).

McCarthy ve Zald'a göre (Gladwin 1994'de belirtildiği gibi, s. 60), her toplumda, daima bir hareketi besleyen bir hoşnutsuzluk vardır ancak bu, hareketin ortaya çıkması için tek başına yeterli olabilecek bir faktör değildir. Bu nedenle kaynak mobilizasyonu teorisi, hareketin nasıl örgütlendiği ve politik ve sosyal değişime yönelik stratejilerine nasıl ulaşabildiği üzerine odaklanmaktadır. Cohen'e göre (1999, s. 120), kaynak mobilizasyonu teorisinin çerçevesi dardır ve özellikle de stratejik hareket üzerine olan aşırı vurgusunun aşılması gerekmektedir. Bu bağlamda kaynak mobilizasyonu teorisi, çağdaş toplumsal hareketlerin çıkış noktalarını ve karakterlerini, daha geniş sosyal ve kültürel değişimle ilişkili bir biçimde açıklayamadığından “orta derecede” bir teori olarak tanımlanmaktadır (Gladwin 1994, s. 60).

2. Yeni sosyal hareketler paradigması

Yeni sosyal hareketler paradigması, sosyal hareketleri hem mikro hem de makro seviyede olmak üzere iki perspektiften değerlendiren geniş ve eski paradigmaya göre daha kapsamlı bir çerçeve sunar. Makro seviyede yeni sosyal hareketler paradigması, sosyal bir hareketin çıkışı ve mevcut ekonomik ve kültürel yapının hareket üzerindeki olası etkileri üzerine odaklanır. Mikro seviyede ise, kimlik ve bireysel davranışın, sosyal hareketlerle olan bağı ve bunların sosyal hareketler içindeki rolü üzerine odaklanmaktadır. Yeni sosyal hareketler paradigması, sosyal hareketleri orta – sınıfın yeni biçimleriyle ilişkilendirerek, bireylerin sosyal yapıya nasıl uyduklarını, ona nasıl yanıt verdiklerini ve onu nasıl değiştirdiklerini ortaya koymaya girişir (Pichardo 1997, s. 411).

Pichardo (1997), sosyal hareketlerin, eski paradigma içerisinde, tamamen toplumsal yapının ürünleri olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Endüstriyel devirde, Marksist görüş takip edilerek, sosyal hareketler sadece işçi sınıfı hareketinin devrimci hareketine indirgenmiş ve işçi hareketi, ekonomik yeniden dağıtım konusuyla ilişkilendirilmiştir. Ancak, Touraine'e göre (Pichardo 1997'de belirtildiği gibi, s. 412) 1965'ten sonra ortaya çıkan çağdaş toplumsal hareketler, sosyal hareketin işçi sınıfıyla sınırlandırılmış teorileriyle açıklanamamıştır. Örneğin; Fransa'da ve Berlin'de 1968'de, ardından 1969'da İtalya'da ortaya çıkan geniş çaplı öğrenci hareketleri, 1960'ların ortalarında Birleşmiş Milletler'deki savaş karşıtı öğrenci hareketi, eşcinsel hareketi, kadın hareketi vb. geçmişte karşılaşılan sosyal hareketlere göre dikkati çeken farklılıklar içermekteydi. Bu bağlamda, Marksist teori çerçevesinde şekillenmiş olan eski paradigma, neden öğrencilerin bir takım hareketlerde başı çektiğini, çevreci hareketlerin ekonomik olanın yeniden dağıtımından ziyade neden yaşam kalitesi üzerine odaklandığını açıklayamamıştır. Yeni sosyal hareketler teorisyenlerine göre, sosyal hareketlerin yeni biçimleri, devrimci bir nitelik barındırmamakta ve işçi sınıfının organize olma çabalarını içermemektedir. Bunun yerine söz konusu hareketler, siyahlar, orta sınıf öğrenciler ve kadınlar etrafında odaklanmıştır (Gladwin 1994, s. 61). Kısaca yeni sosyal hareketler, işçi sınıfı ve onun ideallerinden uzaklaşmakta ve daha farklı bir karakter ortaya koymaktadır.

Touraine ve Melucci (Gladwin 1994'de belirtildiği gibi, s. 62), yeni sosyal hareketlerin post – endüstriyel döneme ait olduklarını ileri sürmekte ve bu dönemdeki ekonomik, kültürel ve

teknolojik gelişmelerin, yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına zemin hazırladığını ifade etmektedir. Post – endüstriyel dönemdeki ekonomik gelişmelerle birlikte üretim süreci tek bir merkeze bağlı kalmamış ve endüstriyel aktiviteler parçalara ayrılmıştır (Hourigan 2001, s. 79). Zira Touraine, sosyal hareketlerin sınıflardan bağımsız olmadığını ancak bu yeni post – endüstriyel dönemle birlikte, sosyal sınıfların birçok parçaya ayrıldığını, artık sosyal hareketler çalışmalarının basit bir şekilde işçi sınıfı üzerine yoğunlaşmaması gerektiğini ileri sürmektedir (Touraine 1999, s. 51). Touraine’e göre yeni sosyal hareketlerde yeni olan, hareketin alanındaki değişiklik ve genişliktir. Sosyal hareketler artık, devlet ve ekonomik kurumlar odaklı olmadığından farklı bir alana, kültür ve toplumsal kurumlar üzerinde bir dönüşüm mücadelesi sürdürdüğünden dolayı da oldukça geniş bir alana sahiptir (Cohen 1999, ss. 120). Mouffe (Glandwin 1994’de belirtildiği gibi, s. 62), yeni sosyal hareketlerin, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan, çağdaş kapitalist ülkelerde, baskının ve tabii kılmanın yeni bir formunu üreten, ‘yeni hegemonik oluşum’a yönelik bir yanıt olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle yeni sosyal hareketler teorisine göre bu hareketler, ekonomik olanın, diğer kültürel cephelere yönelik tecavüzüne yönelik, savunmacı bir yanıtıdır (Rose 1997, s. 464). Mouffe, bu yeni tabii kılma ve hegemonya sürecini ve bu sürecin yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkışı üzerindeki etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“... sosyal yaşamın metalaştırılması (sosyal ihtiyaçların, tatminiyet için piyasaya bağlandığı alan), bürokratikleştirme (devletin, sosyal yeniden üretimin bütün alanları içine girmesinin sonucu olarak) ve kültürel yığınlar haline getirme (var olan kolektif kimlikleri şekillendiren ya da onları yok eden kitle medyasının nüfuzlu etkisinin sonucu olarak). Bütün bu tabii kılmanın yeni biçimleri, direncin yeni biçimlerini temsil eden, yeni sosyal hareketlerin yükselişinden sorumludur.” (Pichardo 1997’de belirtildiği gibi, s. 420).

Daha önce de ifade edildiği gibi, yeni sosyal hareketler araştırmacılarının sıklıkla çalıştığı hareketler arasında Boggs’a göre, “kentsel sosyal hareketler, çevresel ya da ekoloji hareketleri, kadın hareketleri, gey özgürlük hareketi, barış hareketi ve birincil olarak öğrenci ve gençlik aktivizmine bağlı olan kültürel ayaklanmalar” (Pichardo 1997’de belirtildiği gibi, s. 413) sıralanabilir.

Yeni toplumsal hareketlerin, geçmişteki hareketlerden ayrılan özellikleri dört temel başlıkta incelenebilir: ideoloji ve hedefler, yöntem (taktik), yapılanma ve katılımcılar (Pichardo 1997). Şimdi bunları sırasıyla gözden geçirelim.

İdeoloji ve hedefler

İdeoloji ve hedefler, post – endüstriyel döneme ait yeni sosyal hareketleri (yeni paradigma), endüstriyel döneme ait olan hareketlerden (eski paradigma) ayıran en önemli özelliktir. Offe (Plotke 1995’de belirtildiği gibi, s. 117), eski paradigmanın ekonomik gelişme, dağıtım, ordu ve sosyal güvenlik ve sosyal kontrol konuları üzerinde odaklandığını ancak yeni paradigmanın çevrenin korunması, insan hakları ve barış gibi konular üzerinde durduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte yeni sosyal hareketlerin en büyük odak noktası kimlikler ve onların korunmasıdır (Gladwin 1994, s. 62). Kauffman’a göre (Pichardo 1997’de belirtildiği gibi, s. 414), önceki bütün hareketlerin de kimliğe vurguda bulunmasına rağmen, yeni sosyal hareketleri, kimliğe vurgusu bağlamında “yeni” yapan, hareket içindeki kimlik politikalarının, kimliğin, politik çalışmaların temel odağı olması gerektiğini ileri sürmesidir ve bu “kişisel olan, politiktir” söylemiyle ifade edilmiştir.

Mouffe (Gladwin 1994’de belirtildiği gibi, s. 63), yeni sosyal hareketlerin verdiği mücadelelerin, çağdaş kapitalizmdeki gücün çeşitli biçimlerinin bulunduğu bir kanıtını teşkil ettiğini ifade etmektedir. O’na göre, yeni sosyal hareketler politik gücü ele geçirmekten çok özerklik ve eşitlik için çabalamaktadırlar.

Taktikler

Yeni sosyal hareketler genel olarak siyasal partilerin dışında kalmayı tercih etmektedir. Ancak bu, kendilerini politika içine sokmadıkları ya da kendilerini kurumsallaştırmaktan kaçındıkları anlamına gelmemektedir. Bazı yeni sosyal hareketler, harekete güç kazandırmak ve destek almak adına parti sistemlerine entegre olurken, bazıları da doğrudan partiye şekil verebilmektedir (Pichardo 1997, s. 415). Bununla birlikte Tarrow’un ifade ettiğine göre (Pichardo 1997’de belirtildiği gibi, s. 415) yeni sosyal hareketler, yüksek derecede etkili, önceden planlanmış ve kostümlerle donatılmış gösteriler yapma eğilimindedir.

Yapılanma

Yeni sosyal hareketlerin yapısal özellikleri arasında, gayri resmi bir şekilde organize olmaları, birbiriyle gevşek bir şekilde iletişim içinde olan, spontane bir şekilde ortaya çıkmış, etkili ve

merkeziyetçilikten uzak gruplardan oluşmaları sayılabilir. Böylesine bir yapılanmanın nedeni, yeni sosyal hareketlerin, gündelik yaşamın artan bürokratikleştirilmesi ve kolonileştirilmesine yönelik direnişidir ve bu direniş yapısal olarak hareket içinde yansımaları bulmaktadır (Gladwin 1994, s. 62). Offe (1999, s. 64), yeni sosyal hareketlerin, geleneksel siyasi örgütlenme biçimlerinden farklı olduğunu, “üyeler” ve “liderler” arasında kesin çizgilerin olmadığını ve dönüşümlü liderlik sisteminin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Ancak, sözü edilen bu yapılanma biçiminin, yeni sosyal hareketlerin yegane yapılanış şekli olduğunu varsaymak yanlıştır. Örneğin, bazı çevre grupları ve Ulusal Kadın Örgütü gibi gruplar, geleneksel merkezi ve hiyerarşik bir örgütlenme şekli ortaya koymaktadır (Pichardo 1997, s. 416).

Katılımcılar

Yeni sosyal hareketlerin katılımcılarını, başka bir ifadeyle hareketin aktörlerini, siyasal bir kodla (sağ – sol vb.), sosyoekonomik bir kodla (işçi sınıfı – orta sınıf, zengin – fakir vb.) sınıflandırmak imkansızdır. Başka bir ifadeyle, herhangi bir hareketi belirli bir yaşa, toplumsal cinsiyete, sosyal statüye dayandırmak – ki bu, yeni sosyal hareketleri eski paradigmadan ayıran en önemli özelliklerden biridir- güçtür. Ancak bu, yeni sosyal hareketlerin iyi şekillenmemiş olduğu anlamına da gelmemektedir (Offe 1999, s. 66). Yeni sosyal hareketlerin aktörlerini Offe (Pichardo 1997’de belirtildiği gibi, s. 417), üç grupta toplamaktadır: “yeni orta sınıf, eski orta sınıfın bazı unsurları (çiftçiler, dükkan sahipleri, zanaatçılar), ağır iş piyasası içinde olmayan bireylerden oluşan ‘çevresel’ popülasyon (öğrenciler, ev kadınları ve emekli bireyler)” (1997, s. 417).

Görüldüğü gibi sosyal hareketlerin karakterleri, 1960’ların ortalarından sonra ortaya çıkan ‘yeni’ hareketlerle birlikte değişiklik göstermiş, bu bağlamda sosyal hareketleri açıklamaya ve anlamaya yönelik teoriler de buna göre şekillenmiştir.

Şimdi, bir yeni sosyal hareket olarak Türkiye’de eşcinsel hareketi, yeni paradigma bağlamında ele alarak tartışalım.

BİR YENİ SOSYAL HAREKET OLARAK EŞCİNSEL HAREKET: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Buradaki amacım, eşcinsel hareketin genel bir tarihçesini çıkarmaktan ziyade onun yeni sosyal hareketler içindeki yerini tartışmak ve Türkiye’de eşcinsel hareketi, daha önce sözü edilen dört unsur (ideolojiler ve hedefler, taktikler, yapılanma ve üyeler) açısından incelemektir.

Eşcinsel hareket, yeni sosyal hareketler bağlamında, cinsel kimliklere yönelik farklılıkların altını çizen, tüm bu farklılıklarla birlikte siyasal, toplumsal ve kültürel platformda yer almayı hedefleyen bir sosyal harekettir. Söz konusu hareket, sadece cinsel açıdan bir özgürleşmeyi hedeflemekte, bununla birlikte heteroseksüelliği yegane toplumsal cinsiyet kimliği olarak dayatan heteroseksist sistemi, onun kurumlarını, ahlaki ve kültürel değerlerini sorgulamayı ve dönüştürmeyi de gündemine yerleştirmektedir (Toktaş & Altunok 2004, s. 39).

Eşcinsel hareket, yeni sosyal hareketler bağlamında çok fazla incelenen bir alan olmamakla birlikte, hareketin bir alt kültür hareketi olduğu ve gündeme taşıdığı konuların, toplumun genelini değil yalnızca belirli bir grubu ilgilendirdiğine yönelik tartışmalar da söz konusudur. Ancak bununla birlikte, cinsellik, cinsel kimlikler ve cinsel politikaların siyasalla olan ilişkisini ortaya koyan çalışmalar da söz konusudur (Toktaş & Altunok 2004, s. 42). Altman (2008, s. 25), cinsel politikaların bugün birçok ülkenin siyasal gündeminde olduğunu ileri sürmektedir. O’na öre eşcinsellik ve kürtaj gibi konular, bir dizi ülke için hararetli konulardır ve çoğu zaman ‘modern’in ve ‘geleneksel’in yandaşları arasında bir savaş alanını teşkil ederler. Altman (2008), cinsellikle ilgili akademik tartışmalarda, konu cinselliğin politik ekonomisine geldiğinde bir boşluk olduğunu ileri sürer ve ona göre bu boşluk, cinsel kültürlerdeki değişikliklerin ve politik olanın cinselliği düzenleme, kontrol etme ve yeniden tasarlama biçimlerinin araştırılmamasından ileri gelmektedir. Hâlbuki cinsellik politiktir ve politika, ekonomi ve cinsellik arasındaki karşılıklı ilişkiler yok sayılmamalıdır (Altman 2008, ss. 25). Mevcut siyasal, toplumsal ve kurumsal düzenler, cinsel politikaları üretirler ve buna göre de cinselliği aslında yeniden yorumlarlar. Bu bağlamda, cinsel bir kimlik olarak heteroseksüel kimlik, özellikle de heteroseksüel erkek, eşcinsellere ve kadınlara göre daha avantajlı bir konuma yerleştirilmektedir. Bunun sonucu olarak, eşcinseller ve kadınlar, heteroseksüel erkek karşısında ötekileştirilmekte ve bu ‘ötekiler’in yaşam alanları daraltılmaktadır. İşte bu noktada, eşcinsel hareket, siyasalın, cinsellik üzerindeki iktidarını

sorgulamakta ve onu dönüşüme uğratma çabasına girmektedir (Toktaş & Altunok 2004, s. 42). Buradan hareketle, eşcinsel hareketin bir alt kültür hareketi olarak tanımlanması indirgemeci hatta hatalıdır. Zira hareket yalnızca belirli bir grubu ilgilendiren konularla değil, siyasalın cinsellik üzerindeki iktidarını sorgulamasından, bunun sonucunda, kültürel ve ahlaki bir dönüşümü hedeflemesinden ötürü, toplumun geneline kapsayan gündemlerle sosyal bir hareket olarak, toplumsal sahnede yer almaktadır.

Eşcinsel hareket dünyanın pek çok yerinde ortaya çıkmış olsa da, biçimleri ve amaçları açısından büyük farklılıklar sergileyebilmektedirler. Aynı cinsin ilişkisi, pek çok kültürde bir kimlik duygusuna ya da benzer ilgilerin paylaşıldığı bir topluluk fikrine yol açmamaktadır. Bu bağlamda, eşcinsellikle ilgili insanların, nasıl bir araya geldikleri, organize oldukları ve amaçlarını tanımlayış biçimleri toplumdan topluma, büyük değişiklikler göstermektedir (Adam, Duyvendak & Krouwel 1999, s. 2). Bu bağlamda, bir yeni sosyal hareket olarak eşcinsel hareketin, içinden çıktığı kültürün kodlarını taşıdığı ve bir yerellik barındırdığı ifade edilebilir.

Şimdi, Türkiye’de eşcinsel hareketi, yeni sosyal hareketler çerçevesinde, yerellikleriyle birlikte, daha önce belirtilen ve yeni sosyal hareketlerin karakteristik olarak farklılık gösterdiği, ideoloji ve hedefler, taktikler, yapılanma ve katılımcılar olmak üzere dört açıdan inceleyelim.

Türkiye’de eşcinsel hareket: Hedefler, taktikler, yapılanma ve katılımcılar

Türkiye’de eşcinsel hareketin, çok uzun bir geçmişi olduğu söylenemez. Her ne kadar, 1970’li yıllara kadar dayanan (Yıldız 2007, s. 48), toplumsal yaşamda daha görünür hale gelme çabaları söz konusu olsa da bunlar, daha çok bireysel çabalarla sınırlıdır. Örgütlü bir hareket olarak Türkiye’de eşcinsel hareketin, kimlik politikaları üzerine yoğunlaşması, bir kimlik olarak siyasal alanda var olma savaşına başlaması, siyasalın cinsel politikalar üzerindeki iktidarını sorgulamaya başlaması ve buna yönelik, planlı girişimlerde bulunması 1990’lı yıllarla ve kimlik politikalarında farklılığa vurgu yapılmasıyla birlikte (Toktaş & Altunok 2004, s. 40) ivme kazanmıştır.

Türkiye’deki eşcinsel hareket üzerine yapılmış yeterli sayıda akademik çalışma bulunmamaktadır ve bu, harekete yönelik değerlendirmenin sınırlılığını teşkil etmektedir. Bu

bağlamda, hareketin çözümlenmesinde, hareketin aktörlerinin ortaya koyduğu kaynaklar bize yol göstermektedir (dergi, basın açıklamaları, internet siteleri vb.).

Hedefler

Türkiye’de eşcinsel hareketi hedefler ve ideolojiler açısından değerlendirdiğimizde, daha önce değindiğimiz, yeni sosyal hareketlerin bu bağlamdaki özellikleriyle örtüştüğünü görmekteyiz. Resmi olarak varlığını sürdüren, Türkiye’de eşcinsel hareketin öncü örgütlerinden biri olan Kaos GL’nin, tanımlanan amaçlarına baktığımızda (Kaos GL Tüzüğü, <http://www.kaosgl.org/resim/KaosGL/kaosgluzuk.pdf>, 21. 09. 2008) geniş bir kapsamla karşılaşılmaktadır. Kaos GL’nin tanımladığı hedefler arasında şunlar sıralanabilir;

- Toplumun eşcinselliğin bir hastalık ya da suç olmadığı, cinsel bir yönelim olduğundan hareketle, eşcinsellik ve eşcinsellerle ilgili eğitici faaliyetlerde bulunmak,
- Eşcinsellere yönelik politikaların oluşturulmasına ve bunların uluslararası platforma taşınmasına öncülük etmek,
- Diğer uluslararası örgütlerle işbirliği ve dayanışma içinde olarak, harekete uluslararası bir boyut kazandırmak,
- Eşcinsel bireylerin ve eşcinsel kuruluşların bir araya gelebileceği bir platform yaratmak ve demokratik gelişim ve değişimin oluşturulmasına öncülük etmek,
- Eşcinsel bireylere hayatın her alanında karşılaştıkları problemlerde destek ve yardımcı olmak (Eğitim, iş yaşamı, hukuk, askerlik, hapisane, ruh sağlığı vb.)
- Eşcinsellerin uğradıkları ayrımcılık ve şiddete karşı toplumun diğer kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla eşgüdümlü bir şekilde çalışmak.

Hareketin, önemli sınırlılıklarından biri, eşcinsellerin her hangi bir şekilde kapsandığı bir yasal düzenlemenin olmamasıdır (Dalvi 2004, s. 502). Bu durum, hem bir hedef noksanlığına hem de toplumdaki farklı kimliklerin yok sayılmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda hareketin önemli amaçlarından biri de, eşcinsellerin bir kimlik olarak tanınmasını ve haklarının, genel insan hakları çerçevesinde yasal bir koruma altına alınmasını sağlamaktır.

Türkiye’de eşcinsel hareketin gündemini, sadece cinsel açıdan özgürleşme mücadelesi belirlememektedir. Hareket, ataerkil ideolojinin yarattığı heteroseksüel erkek egemenliğini

sorgulayarak, hem bu sistem içinde ayrımcılığa uğrayan eşcinsel erkekleri, hem egemen erkeklik değerlerinin dışında kalıp ötekileştirilen diğer erkeklikleri hem de kadınları gündemine yerleştirmektedir. Bu bağlamda hareket, hem seksist hem de heteroseksist kurumsal ve siyasi yapılanmayı dönüştürmeyi hedeflemektedir ve bu yönden sadece eşcinsellerin değil, ötekileştirilen heteroseksüellerin de özgürleştirilmesini içermektedir (Toktaş & Altunok 2004, s. 48). Bununla birlikte hareket, savaş karşıtlığı, AIDS, insan hakları, eğitim, sağlık vb. gibi konularla da gündemini genişletmektedir (Toktaş & Altunok 2004, s. 47).

Hedefler konusunda sonuç olarak, Türkiye’de eşcinsel hareketin, politik bir güç elde etme peşinde olmadığı, kendi yerel koşulları içinde, geniş gündemiyle birlikte, başta kimlik politikaları olmak üzere, toplumun bütününe bağlayan konular üzerine odaklandığı ifade edilebilir.

Taktikler

Türkiye’de eşcinsel hareketin, toplumsal sahnede tek başına hareket etmediği gözlemlenmektedir. Eşcinsel hareket, diğer sivil toplum kuruluşlarının da, özellikle de feminist grupların, desteğini almaktadır (Kaos GL dergisi 2007, sayı: 31, s. 28 – 29). Hareket, sesini toplumun bütün kesimlerine duyuracak girişimlerde bulunmakta, uluslararası akademik toplantılar düzenlemekte*, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bulunmaktadır. Bütün bunlarla birlikte, eşcinsel hareketin aktörleri, diğer toplumsal hareket aktörleriyle (işçi sendikaları, savaş karşıtı eylemler vb.) birlikte aynı platformda, eşcinsel kimlikleriyle var olmaya ve görünürlük kazanmaya çalışmışlardır (Toktaş & Altunok 2004, s. 47). Bununla birlikte, Türkiye’de eşcinsel hareketin bir diğer önemli aktörü olan Lambdaistanbul’un katkılarıyla, 1993’den bu yana, eşcinsellerin sahip oldukları kimlikleriyle toplumsal yaşamdaki görünürlüğüne ve yerine vurguda bulunan onur yürüyüşleri düzenlemektedir (<http://www.lambdaistanbul.org/php/main.php?menuID=7&altMenuID=9&icerikID=1923>, 21. 09. 2008).

Hareket, özellikle üniversite öğrencileriyle iş birliği içindedir. Gey ve lezbiyen kampus ağı, üniversite öğrencileri için bir araya gelme platformu yaratma ve öğrencilerin cinsel

* Ayrıntılı bilgi için bkz. http://antihomofobi.org/antihomofobi_2008

yönelimlerinden ötürü uğradıkları ayrımcılığa ve şiddete yönelik bir dayanışma ağı oluşturma amacı taşımaktadır (<http://www.kaosgl.org/node/1421>, 21. 09. 2008). Bununla birlikte, üniversiteler bünyesinde bulunan gey ve lezbiyen öğrenciler, kendi derneklerini kurma girişimlerinde bulunmakta ve üniversite tabanlı bir eşcinsel hareketin aktörlüğünü yapmaktadırlar. 2007 yılı içerisinde Bilgi Üniversitesinde kurulan LGBTT (lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transeksüel) derneği, Bilgi Gökkuşuğu LGBT, üniversite bünyesinde, üniversite yönetimi tarafından yasal olarak tanınmış ilk dernek olarak buna örnek teşkil etmektedir (http://www.uniaktivite.net/haberler/4800/bilgide_escinsel_kulubu_faaliyette, 21. 09. 2008).

Yapılanma

Türkiye’de eşcinsel hareketin yapılanışı, daha önce de belirttiğimiz, yeni sosyal hareketlerin yapılanma biçimleriyle birebir olmasa da örtüşmektedir. Örneğin Kaos GL Derneği’nin, bir merkez şubesi yoktur, bu bağlamda merkezîyetçi bir yapıdan söz edilemez ve benzer bir şekilde, hareketin (gerek Kaos GL ve gerek Lambdaistanbul yapılanmasında), belirli bir lideri yoktur (Kaos GL tüzüğü). Bütün bunları göz önünde bulundurarak, bürokrasiden uzak ve demokratik bir yapılanış sergilediği ileri sürülebilir.

Katılımcılar

Katılımcıları açısından, Türkiye’de eşcinsel hareket heterojen bir yapı sergilemektedir. Hareketin sosyo – ekonomik ve demografik karakterini ortaya koymak güç ancak her hangi bir cinsel yönelime sahip, kadınlardan, erkeklerden, öğrencilerden, işçilerden ve çeşitli meslek gruplarından bireylerden oluştuğu ifade edilebilir. Üyelik, hareketin hedefleri ve idealleri doğrultusunda, hareketin bünyesinde bulunmak isteyen, toplumun her kesiminden bireylere açık bulunmaktadır (<http://www.kaosgl.org/node/112>, 21. 09. 2008).

SONUÇ

1960'ların sonlarından sonra ortaya çıkan sosyal hareketler, önceki dönemlerde ortaya çıkmış olan hareketlerden karakteristik olarak farklılık göstermektedir. Farklı özellikler içeren bu iki tür toplumsal hareket ve bunlara yönelik teorik yaklaşımlar eski ve yeni paradigma olarak iki grupta toplanabilir. Eski paradigma içerisinde sosyal hareketler, sınıf temelli bir yapı ortaya koymakta ki bu sınıf da işçi sınıfıdır. Bu bağlamda eski paradigmada sosyal hareketler alt yapı (ekonomik) kaynaklı olarak değerlendirilmekte ve hareket, yöneten ve yönetilen sınıf arasındaki iktidar mücadelesi ve ekonomik olanın yeniden dağıtımı üzerine odaklanmaktadır. Buna karşılık yeni paradigma içinde sosyal hareketlerin politik bir güç elde etmek ya da iktidarı ele geçirmek gibi hedefi yoktur. Yeni sosyal hareketler, ekonomik olanın yeniden dağıtılmasından çok kimlik, farklılık, insan hakları, eşitlik vb. konular üzerine odaklanır ve sosyal ve kültürel yaşamın bu bağlamda dönüşümünü gündemine oturtur. Mouffe'ye göre (Pichardo 1997'de belirtildiği gibi, s. 419) yeni sosyal hareketlerde yeni olan, karşıtlığın ya da çatışmanın farklı bir durumu değil, sosyal çatışmanın diğer alanlara da yayılması ve ilişkilerin gitgide politikleşmesidir.

Bir yeni sosyal hareket olarak eşcinsel hareket dünyanın pek çok yerinde, ortaya çıktığı koşulların yerelliğini taşıyarak ortaya çıkmış ve kimlik politikaları üzerindeki siyasal iktidarını sorgulamıştır. Bununla birlikte, eşcinsel hareket basit bir şekilde yalnızca kimlik politikalarıyla bağlantılı bir şekilde ele alınamaz. Eşcinsel hareket, hegemonik sosyal ve kültürel değerlerin sorgulanmasını içermektedir ve bu bağlamda toplumun bütününe etkileyebilecek bir gücü vardır (Adam, Duyvendak & Krouwel 1999, ss. 4).

Türkiye'de eşcinsel hareket de, dünyadaki diğer hareketler gibi kendi yerelliğini içinde barındıran bir niteliğe sahiptir ve toplumsal ve kültürel yapıya göre kendine bir yön tayin etmektedir. Türkiye'deki eşcinsel hareket, yapılanma, üyeler, taktikler ve hedefler açısından değerlendirildiğinde, yeni paradigma içinde tanımlanan özellikleri barındırdığı gözlemlenmektedir. Adam, Duyvendak ve Krouwel'in (1999) belirttiği gibi, Türkiye'de eşcinsel hareket de sadece cinsel bir özgürleşme hareketi olarak değil, kültürel ve sosyal hegemonyaya yönelik bir yanıt olarak algılanmalıdır. Zira hareket, sadece eşcinselleri değil, hegemonik erkeklik örüntülerinin dışında kalan ve ötekileştirilen diğer erkeklikleri, kadınları ve ayrımcılığa maruz kalan bütün bireyleri gündemine yerleştirmektedir.

Yeni sosyal hareketler içinde, neyin yeni olduğunun akademik tartışması bitmiş değildir. Eski paradigmaya göre yeni paradigma içerisinde bulunan bir takım farklılıklar söz konusudur. Bir kısım teorisyen yeni sosyal hareketlerin eşsiz bir yapıya sahip olduğunu ifade etmekte, söz konusu hareketlerin sanıldığı gibi ‘yeni’ olmadığını, ‘yeni’ olanın sadece ‘eski’ sosyal hareketlerin repertuarına yapılan ilaveler olduğunu öne sürmektedir (Pichardo 1997, s. 425).

KAYNAKÇA

- Adam, B., Duyvendak, J., Krouwel, A. (1999) "Introduction", *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics* içinde, ed. Adam, Barry; Duyvendak, Jan & Krouwel, Andre, USA: Temple University Press.
- Altman, D. (2008) "Visions of Sexual Politics", *Sexualities*, sayı: 11, s. 24 – 27.
- Blumer, H. (1995) "Social Movements", *Social Movements – Critiques, Concepts, Case Studies* – içinde, ed. Lyman M., Stanford, London: Macmillan Press.
- Campaigns", *European Journal of Communication*, sayı: 16, s. 77 – 100.
- Cohen, J. (1999) "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", *Yeni Sosyal Hareketler* içinde, ed. Çayır, Kenan, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çayır, K. (1999) "Sunuş", *Yeni Sosyal Hareketler* içinde, ed. Çayır, Kenan, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Dalvi, Sameera, Homosexuality and the European Court of Human Rights: Recent Judgments Against the United Kingdom and Their Impact on Other Signatories to the European Convention of Human Rights, *Institute for Social, Behavioral, and Economic Research*, 2004.
- Gladwin, M. (1994) "The Theory and Politics of Contemporary Social Movements", *Politics*, sayı: 14, s. 59–65.
- Hourigan N. (2001) "New Social Movement Theory and Minority Language Television Campaigns", *European Journal of Communication*, sayı: 16, s. 77 – 100.
- Kaos Gey Ve Lezbiyen (Kaos GL) Kültürel Araştırmalar Ve Dayanışma Derneği Tüzüğü, <http://www.kaosgl.org/resim/KaosGL/kaosgluzuk.pdf>, 21. 09. 2008 tarihinde erişilmiştir.
- Kaos GL Dergisi (2007) "Feministler Eşcinsellerle Ne Kadar Dost", sayı: 31, Ankara.
- Offe, C. (1999) "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", *Yeni Sosyal Hareketler* içinde, ed. Çayır, Kenan, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Pichardo N. (1997) "New Social Movements: A Critical View", *Annual Review of Sociology*, sayı: 23, s. 411 – 430.
- Plotke, D. (1995) "What's So New About New Social Movements?", *Social Movements – Critiques, Concepts, Case Studies* – içinde London: Macmillan Press.
- Rose, F. (1997) "Toward a Class-Cultural Theory of Social Movements: Reinterpreting New Social Movements", *Sociological Forum*, sayı: 12, s. 461 – 494.

Toktaş, Ş. & Altunok, G. (2004) “Yeni Sosyal Hareketler Çerçevesinde Türkiye Gey – Lezbiyen Hareketi ve Siyasalın Dönüşümü”, *Lezbiyen ve Geylerin Sorunları* içinde, ed. Kaos GL, Ankara: Ayrıntı Basımevi.

Touraine, A. (1999) “Toplumdan Toplumsal Harekete”, *Yeni Sosyal Hareketler* içinde, ed. Çayır, Kenan, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Yıldız, Deniz (2007) “Türkiye Tarihinde Eşcinselliğin İzinde – Eşcinsel-lik Hareketinin Tarihinden Satır Başları” iç: Kaos GL Dergisi, 2007, sayı: 30, Ankara.

<http://www.kaosgl.org/node/112>, 21. 09. 2008 tarihinde erişilmiştir.

<http://www.kaosgl.org/node/1421>, 21. 09. 2008 tarihinde erişilmiştir.

http://www.uniaktivite.net/haberler/4800/bilgide_escinsel_kulubu_faaliyette, 21. 09. 2008 tarihinde erişilmiştir.